

УСТОЛИЧУВАЊЕТО НА ГОСПОСВЕТСКОТО ПОЛЕ

Пример на работа со историски документ, поврзан за соодветни историски споменици

Во литературата по методика на наставата по историја се посвстува посебно внимание на оние историски споменици за кои ни се сочувани и соодветни историски документи кои ни даваат податоци за функцијата што ја имале тие материјални сведоштва од минатото. Зашто во таков случај предметната нагледност и воопшто нагледноста како наставен принцип значително се интензивира и тогаш доаѓаат до израз нејзините психолошки и дидактички одлики.

Во оваа смисла не е мал бројот на таквите споменици кои на еден или друг начин зборуваат за минатото на нашата земја. Некои од нив имаат посебно значење, бидејќи потесно се сврзани со некој настан, со определена појава или период од историскиот развој на нашите народи. Такви споменици од древното минато на словенечкиот народ се „кнежевскиот камен“ и „војводскиот престол“ што се наоѓаат во Австрија. Тоа се неми сведетели на интересниот старословенечки обред на устоличувањето на Корушките војводи.

Во својата наставничка работа често практикувавме да се задржуваме на овие историски споменици, односно на споменатиот обред и тоа од повеќе причини. Имено, „кнежевскиот камен“, „војводскиот престол“ на Госпосветското Поле, како и типолошката историска слика — реконструкција на чинот на устоличувањето — кои често ги среќаваме како илустрации на соодветната партија во учебниците по историја за I-те класови на училиштата од втор степен, предизвикуваат посебно интересирање кај учениците, особено во врска со самиот обред. Од друга страна, интересниот обред на устоличувањето на Карантанските кнезови и подоцна на Корушките војводи е карактеристичен за историјата на словенечкиот народ во ранофеудалниот период и подоцна. Како реликт од племенското обичајно право за изборот и предавањето на власта на кнезот, обредот се задржува како обичај, сè до почетокот на XV век. Со оглед релативно долгиот временски период во кој се извршува, обредот претрпува неколку карактеристични модификации,

по однос неговата церемонијална содржина и учеството и улогата на општествените слосви во извршувањето на истиот (особено улогата на косезите). Sprema тоа, обредот има и соодветно значење во различните општествени и политички услови во развојот на феудализмот во Словенија. Имено, преку него може да се согледаат и одбележат некои фази и карактеристики во општествено-политичкиот развој на словенечкиот народ во означениот период.

Токму затоа, анализата на самиот обред кај „кнежевскиот камен“, а подоцна и устоличувањето на „војводскиот престол“ на Господетското Поле, заземаше посебно место во обработката на партијата од најраната историја на словенечкиот народ.

Клубот на младите историчари во соодветните класови сме го ползувале обично за извршување на одбележената образовно-воспитна задача. Се разбира, претходно со учениците е обработена соодветната партија, а за домашна задача им се дадени на обработување и соодветни извадоци од историската читанка („Швапско огледало“).

* * *

Почетниот разговор на закажаниот час со Клубот, се водеше околу „војводскиот престол“ и „кнежевскиот камен“. Во почетокот на часот беше неопходно да им се дадат некои објаснувања на учениците во врска со овие споменици, зашто треба да им се појасни дека и едниот и другиот се сврзани со обредот на устоличувањето, односно дека главниот дел на оваа карактеристична церемонија се вршел околу „кнежевскиот камен“, додека при „војводскиот престол“ се извршувал нејзиниот завршен дел. Потаму појаснував дека овие споменици се остатоци од урнатините на некогашното римско гратче Виринум, кое едно време било и средиште на римската покраина Норикум. „Кнежевскиот камен“ е, всушност, базис — долен дел — од еден антички столб од јонски стил. И „војводскиот престол“ е направен од урнатините на овој град, особено неговиот наслон, кој е, всушност, римска надгробна плоча (стела) со латински натпис. Меѓутоа, иако материјалот е од римски урнатини, тоа не значи дека овие споменици се исклучиво римски. Тие попримиле белег и на наши средновековни споменици.

На поставеното прашање, зошто овие споменици се наоѓаат во Австрија („кнежевскиот камен“ во Покраинскиот музеј во Целовец, а „војводскиот престол“ на Господетското Поле, што се простира околу споменатиот град), учениците се готови да дадат исцрпен одговор. При тоа се подвлекува дека првобитната етничка територија која ја населиле словенечките племиња од средината до крајот на VI век, на север и запад се простирала до најсеверните области на Источните Алпи, во горните текови на реките Драва и Мура дури до Виенската шума. Со оглед на тоа средиштето на нивниот ран општествено-политички живот и нивната тогашна

држава, станала Карантанија, а во неа Госпосветското Поле што се наоѓа во денешна Австрија, каде се наоѓаше Крнскиот град — средиштето на карантинските кнезови, а подоцна и на корушките војводи.

Во уводниот дел на часот беше неопходно и следново прашање: Каков бил односот на словенечките племиња, т.е. на Карантанија со соседите и како тоа се одразувало врз општествените односи кај нив, особено во издигнувањето власта на кнезот? Имено, со ова се констатира дека постојните борби со соседите Авари, Лангобарди и Баварци со кои словенечките племиња ги водеа, речиси, од времето на населувањето — допринесоа Карантанија уште во првата половина на седмиот век да претставува племенски сојуз под водството на своите кнезови. Водачите на племенскиот сојуз на Карантанските Словени, биле избирани од народот кој свечено му ја предавал власта кај кнежевскиот камен. Меѓу такви први кнезови бил Валук, под чие водство Карантанија се приклучила кон Самовиот племенски сојуз.

На прашањето: кои други фактори влијаеле сè повеќе да се издигне власта на кнезот, та таа да стане дури и наследна? Еден ученик одговара дека за време на постојаните војни се засилува имотната нееднаквост, а селските општини почнале да се распаѓаат. Кнезот, водачите на племињата и воените старешини сè повеќе и повеќе се збогатуваат преку воените пљачкоскувања и слично. А на потпрашањето: дали можеме правото на наследство на власта на кнезот да го поткрепиме со пример? — ни се наведуваше податокот за кнезот Борут за чие време Карантанија од средината на VIII век, престанала да биде независно кнежевство и кого го наследил неговиот син Горазд, а потоа кнез станува Хотимир, кој бил братучед на Горазд.

След оваа констатација, обрнуваме внимание дека е интересно да се подвлече дека во условите кога Карантанија се наоѓа во вазален однос спрема Баварците и Франачките кралеви, изборот и обредот на устоличувањето на Госпосветското Поле се одржува и покрај тоа што власта на кнезот станала наследна. На пример, историските извори за Горазд говорат дека Словенците „сами го избрале за кнез“, а за Хотимир дека „кнежевината му ја дал народот“.

Се вмеша и ученик со следново прашање: дали изборноста на кнезовите или владетелите се задржала и кај другите наши ранофеудални држави?

Го потврдував ова укажувајќи дека постојат такви податоци што јасно зборуваат за тоа. Ги потсетувам учениците дека и порано е зборувано за водачите на племињата, односно „Склавиниите“ во Македонија, дури и по нејзиното заземање од бугарските канови. Исто така, карактеристична е и постапката на бугарскиот владетел Симеон, кој во 924 година ги фаќа и ги заробува жупаните на Рашка. Тоа го постигнал повикувајќи ги овие жупани под изговор „да се согласат“, т.е. „да го примат за свој владетел“ Часлав Кло-

нимировик. И во рано-феудалната зетска држава се сочувале траги на некогаш действителната изборност на кнезовите. На пример, во „Летописот на Поп Дукљанин“ се говори дека некои владетели народот „ги издигнал на престолот“.

Овде беше неопходно да се подвлече дека при изборот на кнезовите народот бил отстрануван. Тоа право го вршело собранието на првенците: благородништвото, жупаните, членовите на воената дружина на кнезот и останатите болјари. Тие го имале главниот збор и при устоличувањето. Такви прилики биле и во Карантанија. Имено, тоа е времето кога Карантанија, како вазално кнежевство, сè повеќе трпи влијание на франачкиот феудализам, кога отпочнува ширењето на христијанството што се јавува како заштитник и кое високо над народот го издигнува кнезот, болјарите на кнежевиот двор и другите големци. Во тоа време е изградена и црквата Госпа Света (757 година). Народот давал отпор против ширењето на христијанството што ја пратеше и засилуваше феудализацијата . . .

Токму тоа е и моментот кога преминував на анализата на извадоци од најстариот податок за устоличувањето на Господетското Поле со констатацијата дека за таквите изменети општествени и политички услови во Карантанија ни зборува и најстариот опис на обредот на устоличувањето, што се наоѓа во таканареченото „Швапско огледало“.

Откако давам податоци за документот, преминував на неговото читање:

„... Корушкиот војвода не може никој да го зема за војвода освен неговите слободни земјаци („слободници“); тоа се слободни селани на таа земја и се викаат „слободници“ — косези. Тие меѓу себе избираат еден судија за кого мислат дека е најодлучен, најдобар и најпаметен.

Истиот овој судија потоа ги праша земјаците, сите заедно, а и секој поединечно, . . . дали тој војвода . . . им се чини како користен и добар, дали одговара на земјата и дали за нејзиното добро ќе работи. До колку не им се бендисува, тогаш државата мора да им даде друг господар и војвода. Меѓутоа, ако им е тој господин како војвода добар, . . . и ако поголемиот дел од „слободниците“ гласа за него, . . . тогаш сите . . . ќе појдат (овде објаснував дека се мисли на Господетското Поле) и го примаат со голем сјај, како тоа прилега спрема домашните обичаи.

Ќе го облечат во сиво (селско) палто, ќе го опашат со црвен појас на кој виси голема црвена торба, . . . во неа го ставаат неговото сирење, неговиот леб и останатото . . . му даваат уште рало . . . опинци . . . На главата му ставаат сива словенска капа со сива панделка. Тогаш ќе го стават на нејавнат коњ и ќе го допратат до еден камен. (На ова место обично прашав: На кој камен се мисли? — Се разбира, на ова контролно прашање учениците со сигурност одговараат дека се работи за „кнежевскиот камен“) . . . Пеејќи на словенски, тие го водат трипати околу овој камен. Сите пеат, и мало и големо, жените и мажите заедно . . . Потоа тој влегува во сите свои права . . .“

Во врска со анализата на прочитаното, се поставуваа две основни прашања. Првото, да се установи за кои војводи станува збор што се избираат и устоличуваат на Господетското Поле и дали се работи за фактички избор? Од одговорите на учениците констатиравме дека со оглед на времето од кога потекнува овој историски документ, тука не се работи за фактички избор, бидејќи Карантанија уште од двасетте години од деветтиот век била приклучена најнапред кон Франачката, а подоцна — според Верденскиот договор (843 година) кон германската држава. Сега, наместо домашните кнезови со Карантанија, односно Корушка управуваат најнапред франачките грофови, а потоа германските војводи. Патем, со потпрашање се задржувавме на причините зошто при устоличувањето е отсутно домашното благородништво (жупаните и другите болјари) кое порано учествувало во изборот и устоличувањето на кнезовите. Со учениците извлекувавме заклучок дека со паѓањето на Карантанија под туѓа власт, домашното феудално благородништво се претопува, т.е. се губи како фактор. Тоа било потиснато од франачките и германските феудалци.

Второто прашање, кое само по себе си се наметнуваше, и кое најчесто и самите ученици не можеа да си го објаснат и затоа прашуваа, се однесува за облекувањето на изборниот војвода во селски алишта. Ова е навистина интересно и важно прашање и затоа му свртувавме посебно внимание. Пред да се одговори директно, се обрнувавме до учениците со прашање: според описот, кој имал главен збор при изборот и при устоличувањето? Се разбира, без тешкотии се добива одговор дека тоа биле таканаречените „слободни земјаци“ или „слободници“. Овде објаснувам дека тие се познати и под името „косези“. Имено, дека уште во времето на распаѓањето на родовско-племенските општествени односи, кога во Карантанија јакнела власта на домашните кнезови, покрај родовско-племенската аристократија во Карантанија постоел посебен и доста влијателен слој на таканаречените „косези“. Тие биле припадници на некогашната воена дружина на кнезот со чија помош овој ја обезбедувал својата власт и се потпирал на соседите, или го кршел отпорот на водачите на другите племиња кои сакале да се отцепат, т.е. да го нарушат единството на Карантанија. Поради ваквата улога, разбирливо е зошто косезите имале посебни права. Од описот чувме дека тие имале свои посебни собранија, право да избираат свои судии. Дури и сега во новите политички услови, тие избираат и го устоличуваат новиот војвода. Тоа што тие го облекуваат во селски алишта, всушност, го симболизира привременото стапување на војводата во нивниот сталеж — нивната дружба. Затоа и начинот на изборот и устоличувањето, како што се гледа од текстот, се врши по домашното право на косезите, кои дури го облекуваат новиот војвода во нивна облека.

Овде е интересно и важно прашањето: зошто туѓите феудалци се придржувале кон овој обичај на устоличувањето?

Бидејќи заслужува посебно внимание, се задржувавме повеќе во објаснувањето. Така, отпрвин констатиравме дека влијанието на косезите во прво време не било за потценување, бидејќи дури по изборот и устоличувањето, војводата го добивал поседот како феуд од рацете на владетелот. Од друга страна, и самите грофови, односно германските војводи биле заинтересирани да ја имаат поддршката кај еден дел од домашното население. Тоа што тие се согласувале да се придружат кон овој обичај се толкува и како обид на германските феудалци да ја оправдаат својата феудална владевина.

Меѓутоа, иако слојот на косезите се одржува и по паѓањето на Карантанија под туѓа власт, тие не се оформуваат во феудална класа. Тој процес бил запрен. Франачките и германските феудалци не ги зеле кон себе. Напротив, во текот на времето, на дворците на тие феудалци се јавуваат вооружени слуги од кои уште од средината на XI век се развива ниското благородништво, но тоа е од друга — германска народност. Сега германските феудалци веќе не биле заинтересирани за поддршката од косезите. Се разбира, нивната улога, поради ова а и други причини, почнува да слабее.

На ова место посебно подвлекував дека токму ова се гледа и од подоцнежните податоци за обредот на устоличувањето на корушките војводи од XIX век. Имено, според описите на двајца хроничари од тој век, првиот дел од обредот сè уште се одржувал кај „кнежевскиот камен“. Кај обата хроничари се говори дека оној војвода на кого ќе му се даде Корушката покраина како феуд, доаѓа на Госпосветското Поле придружуван од покраинското благородништво.

Но обредот кај „кнежевскиот камен“ сега го извршува еден слободен селанец, најстар член на родот чие право на устоличување е наследно. т.е. кое се пренесува од колено на колено.

Кога доаѓавме до објаснувањето, односно анализата на обредот на устоличувањето се служевме и со тематската историска слика — реконструкција, при што преку нејзината анализа и со читање фрагменти од соодветниот историски извор водевме разговор за обредот кај „кнежевскиот камен“.

Така, најнапред го свртуваме вниманието на учениците на сликата, односно на селанецот кој неподвижно седи на „кнежевскиот камен“ со прекрстени нозе облечен во селски алишта. Тој и народот што е насобран околу каменот го очекуваат војводата, кој доаѓа со својата свита — покраинските феудалци. Меѓу него и придружбата се води интересен дијалог.

По оваа констатација го читавме текстот на дијалогот што се водел помеѓу селанецот кој седи на „кнежевскиот камен“ и придружбата. За поавтентичноста на претставата и соживувањето со времето, го читавме текстот на дијалогот на словенечки јазик, а го читаат учениците така што едниот само прашањата што ги поставува селанецот, а другиот одговорите на придруж-

бата. (Се разбира, — преводот на дијалогот им е познат на учениците затоа што тие претходно се запознати со текстот, кој им е зададен како домашна задача.)

Еве го текстот на дијалогот (на словенечки јазик со означување на акцентот):

Селанецот: „Kdo je tà, ki prihaja sem? (Кoj е тоа што доаѓа ваму?)

Придружбата на војводата: „Deželni knez“ (Покраинскиот кнез — војвода)

Селанецот: „Ali je on pravičen sodnik?“ (Дали е тој праведен судија?)

Придружбата: „On je in bo ostal na véke!“ (Да и ќе биде до веков)

Селанецот: „Ali je svobodnega družabnega položaja, in vrèden knèžje časti?“

(Дали е од слободна општествена положба и да ли е достоин за војводската чест?)

Придружбата: „On je in bo ostal na véke.“

Селанецот: „Ali spoštuje in brani pràvo véro?“ (Дали ја почитува и брани правата вера?)

Придружбата: „Da, in brànil jo bo na véke.“ Да, и ќе ја брани до веков)

Селанецот: „Sprašujem, s katéro pravico me more pregnàti iz téga sedišča?“

(Прашам, со кое право тој може да ме изгони од ова седиште?)

Придружбата: „S šesdeset pfenigi, obe marogasti živali in oblekâmi v katére je knez oblečen; tvoja hiša pa bo prosta vseh davkov.“ (Со шеесет пфенизи, обете шарени животни и со облеката во која е војводата облечен; твојата куќа ќе биде слободна од сите порези.)

По последниот одговор, објаснувавме дека селанецот потоа станува и го удира лесно војводата по образот, со зборовите: „Боди добар судник!“ (Биди добар судија), ги зема парите, бикот и коњот и го отстапува местото на војводата кој седнува на каменот и со голиот меч замавнува на сите страни.

Овде неопходно напоменувавме по церемонијата кај „кнежевскиот камен“ војводата со неговата придружба седнува на „војводскиот престол“ и тука им разделува, односно ги потврдува поседите на покраинското феудално благородништво, кое му се заколнува на верност.

По читањето на дијалогот како по првиот, така и по овој, доаѓаше до жив разговор — анализа на обредот, во врска со толкувањето на содржината на текстот на дијалогот меѓу селанецот и придружбата. Учениците обично поставуваат сами прашања. Се разбира, ние се задржувавме на суштествените, без да ги објаснуваме веќе познатите симболи, како на пример, облекувањето на војводата во селски алишта. При тоа и ние поставувавме прашања кои беа неопходни, насочувачки за реализирањето на целта на нашата заедничка работа.

Така на пример, го поставуваме прашањето за сегашната ролја на косезите: зошто тие не се појавуваат во овој подоцнежен опис на обредот на устоличувањето?

Од одговорите на учениците утврдуваме дека ова јасно покажува дека војводата симболично го прима својот феудален posed со устоличувањето, така што обичајот, како и порано, е формален. Собранијата на косезите се укинати, а самите косези како општествен слој веќе не постојат и не играат никаква улога во словенечките покраини. Косезите се претворени во зависни кметови, а помалиот дел од нив останале како слободни селани. За контрола, прашање: каде се гледа тоа од дијалогот меѓу селанецот и придружбата. На тоа добиваме одговор: дека како откуп за местото на „кнежевскиот камен“ меѓу другото е и ветувањето на придружбата на селанецот дека неговата куќа ќе биде ослободена од сите порези.

Исто така поставуваме и прашање во врска со улогата на народот, при што установуваме во разговор дека и овде народот се собирал, но пасивно гледал и немал никаков збор при овој церемонијал. Сега, со исчезнувањето и на слојот на косезите, голем дел од народните маси биле претворени во зависни кметови од страна на германските феудалци.

Од што се гледа дека е зајакната моќта на феудалците чиишто претставител е војводата? — беше наредното прашање. Од одговорите утврдуваме неколку факти за да се увериме во ова. На пример, војводата дели помали феуди на посетитното благородништво од својата придружба. Освен тоа тие го имаат и правото на судии. Така, по обредот кај „кнежевскиот камен“, и службата во црквата, војводата седнува на „војводскиот престол“ каде ја демонстрира својата улога и на судија. Го нема веќе правото на косезите да судат, т.е. да избираат свои судии, сега и на нив им суди феудалниот господар. И дека не е за чудење што при обредот кај „кнежевскиот камен“ се упатува посебен апел до војводата „да биде праведен судија“. По ова можевме да заклучиме дека на зависните селани и на народот воопшто, му паѓало тешко од несправедливоста на своеволните постапки на феудалците. И со самото замавнување со голиот меч на сите страни, откако ќе го заземе местото на селанецот на „кнежевскиот камен“, војводата секако ја демонстрира војничката сила и воопшто моќта на феудалната класа.

Свртував внимание и на црквената миса која се одржува во Црквата Госпа Света, како составен дел на обредот и од учениците добивав одговор кој ја надополнува анализата, имено, дека ова говори несомнено за засиленото влијание на црквата. Тоа се чувствува и во прашањата кои селанецот ги поставува за војводата кај „кнежевскиот камен“: „дали е христијанин“ и „дали ќе ја брани правата вера?“ Сето ова е сведоштво за процесот на феудализацијата и ни ја надополнува сликата на феудалното општество во Словенија во овој период.

Во заклучок утврдувавме дека од овој документ и низ анализата на обредот на устоличувањето на Госпосветското Поле, и од поранешните лекции, ги видовме патиштата и историските услови во кои словенечкиот народ, најрано од сите југословенски народи, беше стапил на патот на феудалниот развој. Тој феудализам е без своја самостојност, без свои домашни феудалци. Затоа таквиот развој како што ни говори другарот Кардел, во својата книга „Развој на словенечкото национално прашање“, не давал можности за создавање словенечки самостојни државни творевини.

Како што гледаме спомениците од Госпосветското Поле, многу нешто ни кажаа: за територијата каде почнала историјата на словенечкиот народ, за првите чекори на неговиот живот, за жилавата борба за опстанок против агресивните намери на неговите соседи кои заплашуваа со векови да го истребат. Но народот, како што знаеме, не се уништува. Коров беше и упорен отпорот што му се пружал на поробувачот. За ова своевидно зборува и долгоодржаниот обред на устоличувањето на Госпосветското Поле.